

BEDÅRANDE BILDER OCH HISNANDE HEMLIGHETER

Stickprov bland oscarianska vykort

Av Björn Sylwan

Björn Sylwan är född 1946 i Falun. Fil kand i Uppsala 1971 med konsthistoria som huvudämne. Anställd på Postmuseum sedan 1976. Han har idag ansvaret för samlingarna av klassiska svenska frimärken och för samlingarna av frimärksförlagor.

Vykortets genombrott

Mitt intresse för vykortet som bild väcktes vid mitten av 1970-talet. Jag fångslades särskilt av de tidiga vykorten från tiden runt sekelskiftet. Nyss inflyttad i Stockholm mötte jag min nya hemstad på de gamla korten med gatubilder. Ibland kände jag igen mig men ofta var det ett svunnet, gåtfullt Stockholm som trädde fram. Vykorten utgjorde en fantastisk bildskatt.

Men när jag så småningom började förvärva ett och annat vykort blev det främst bilder från Falun, min hembygd, jag kom att satsa på. Kortet från Stockholm var för många och jag kände staden för litet. Det är därför som flera av bildexemplen i denna lilla skiss har hämtats från den gamla kopparmetropolen vid Runn.

När intresset bland svenskarna att skriva, ta emot och kanske samla vykort i album kom i gång på allvar under seklets första år blev vykortstillverkningen snabbt en modebransch – och en lönsam affär för Postverket. Det blev en storindustri – men med hantverksmässiga inslag. Det tillverkades kort som präglades, stansades eller kolorerades för hand med en kvalitet i utförandet som är ouppnåelig eller ekonomiskt oförsvarlig idag. Men löneläget var ett annat och mycket av arbetet utfördes av kvinnor eller barn.

De riktigt gamla vykortet, från 1880-talet och 90-talets första hälft, framställdes i allmänhet i litografi och utgick således från tecknade original i en eller flera färger. De topografiska tecknade korten är oftast i s k »Gruss aus»-stil efter tysk förebild. Flera små, detaljrika vinjetter visar sevärdheterna i en stad eller ett landskap. Vykort efter fotografiska förlagor blir vanliga efter sekelskiftet men uppträder sparsamt redan i slutet av 1890-talet.

Vykortsintresset var hetast kring 1903–04 då mer än 40 miljoner kort per år postades, detta då vårt land hade 5 miljoner invånare! En ansenlig mängd av dessa vykort har bevarats till vår tid och ännu kan man hitta vackra och intressanta kort från seklets början för några kronor styck i antikvariat och frimärksaffärer.

För samlaren kan det postgångna vykortet ha flera finesser. Där kan finnas en attraktiv bild, en vacker eller dyrbar stämpel eller ett ovanligt

Helsning från Östersund. Gammalt vykort i »Gruss aus»-stil, poststämplat i januari 1893.

frimärke. Ibland är det svårt att bestämma sig för om det är bildsidan eller adressidan som är viktigast. Det bör nämnas att det ovanliga frimärket är ett sällsynt undantag – vykortet är normalt frankerade med »vykortsporto», d v s sannolikt ett märke med mycket stor upplaga och vidsträckt användningsområde. På vykort fram till ca 1911 utgörs det nästan alltid av det gröna femöresmärket med Oscar II, den klassiska vykortsfrankeringen. Om vykorts-mängden var jättelik vid seklets början var frimärksupplagorna närmast astronomiska. Oscarsmärket i femöresvalör hade en totalupplaga på 723 miljoner. Den mängden motsvarar alla rabattfrimärken som tillverkats här mellan 1979 och 1986.

I treklängen bild-stämpel-frimärke försvinner gärna en underton – ordet. Vad skrev folk och hur skrev de? Vi vet från vår egen tid att vykorts-meddelandet gärna blir hastigt nedpräntat, kortfattat och med en slagsida åt det stereotypa och banala. Så var det nog vid sekelskiftet också, brevkortet var det opretentiösa och ordknappa mediet redan då. Särskilt kanske före 1905 då man enligt de postala bestämmelserna måste klämma in sitt budskap på bildsidan. Adressidan fick omfatta enbart adressen och utrymmet för den skrivna texten var sålunda mycket begränsat.

En kung och hans tid

Vår första vykorts-kung, Oscar II, hann vara regent i ett dussin år innan hans porträtt dök upp på frimärke i Sverige. Våra unionsbröder i Norge var

*Ett av flera minneskort som utkom omedelbart efter Oscar II:s död.
Det är poststämplat den 31 december 1907.*

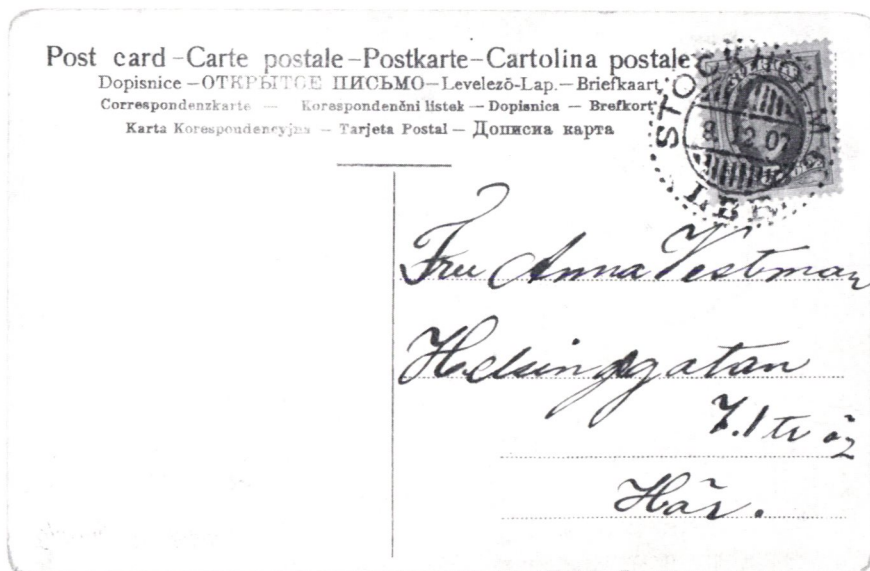
Oscar II:s regeringstid var ansevärd, den sträckte sig över 35 år. Han blev regent i ett Sverige i dynamisk förvandling. Industrialiseringen hade inletts liksom emigrationen till Förenta Staterna. Fortfarande fanns det befolkningsgrupper på landsbygden som levde under närmast medeltida förhållanden. Men mot slutet av förra seklet genomsyras samhället av en stark utvecklingsoptimism och en nästan berusad tilltro till teknikens möjligheter. Den 17 december 1903 fick bröderna Orville och Wilbur Wright sin flygmaskin »The Flyer» att lyfta för första gången vid Kitty Hawk i North Carolina. I oktober 1906, drygt ett år innan Oscar II avled, flög ett aeroplan för första gången i Europa. Under kungens sista år började de första automobilerna göra gatorna i Stockholm osäkra. Beglodda och begapade av häpnadens åskådarmassor.

Som jag nämnt fick kung Oscar vara regent avsevärd tid innan han hamnade på frimärke. Å andra sidan fick han vara frimärks- och vykortskung flera år efter det att han avlidit i december 1907. Praktiskt taget alla frimärken bar hans bild åtminstone t o m 1910 och flera valörer var tillgängliga på postkontoren ännu under Stockholmsolympiadens sommar 1912. Enligt min högst personliga definition är i princip alla svenska vykort före 1912 »oscarianska». Så sent som i december 1914 såldes f ö Oscarsmärken i 5- och 10-öresvalörerna i handgjorda häften, då hade Gustav V redan hunnit vara Sveriges monark i sju år!

På jakt efter Oscar II:s dödsdag

Den 8 december 1907, kl 09.10 på morgonen avled Oscar II lugnt och stilla på Stockholms slott i en ålder av 78 år. Detta datum innebär slutet på en regeringstid och i trängre mening Oscarsperiodens upphörande för filatelister och vykortsälskare. Nu är ju detta bara ett teoretiskt resonemang. Vykortens utformning ändras ju ingalunda över en natt eller ens ett år (dessutom var ju tidens vykort bra som de var!) och frankeringen fortsatte att göras med Oscarsmärken flera år till, antingen man ville eller inte.

Ändå har det roat mig att försöka skaffa vykort med en oscariansk »sistadagsstämpel» 8.12.07 och allra helst avstämplat i Stockholm, huvudstaden där kungen föddes, verkade och dog. Det har varit en tålmodig och inte helt resultatlös jakt. Tio års letande i auktionskataloger och antikvariat hade gett mig fem sådana kort, avstämplat det eftersökta datumet och året.

En oscariansk sistadagsförsändelse! Kortet är avstämplat i Stockholm på kungens dödsdag den 8 december 1907.

Men inte i Stockholm. Jag hade kort stämplade i Sparreholm och Hjo, i Forserum, Uppsala och i järnvägspostkupén PKXP 4 A men inte i Stockholm. Så fick jag för bara något år sedan äntligen lön för mödan. I en frimärksaffär på Kungsholmen låg det i en skokartong märkt »5:- st» just det kort jag ville ha. Prydligt med en vacker och tydlig stämpel Stockholm 8.12.07. Ett vykort vilket som helst för alla andra men ett fynd och en slutpunkt för mig personligen. Sällan har någon offrat en femkrona med sådan glädje!

Nu kan man med viss rätt ifrågasätta det historiska eller filatelistiska värdet på ett sådant objekt. Förvisso, det är och förblir en älskad kuriositet. Ändå är den lilla bunten av vykort med stämpeldatum 8 december 1907 inte helt utan post- och kulturhistoriskt intresse. Alla adressaterna är kvinnor och alla heter Anna! Dessa okända Annor från olika delar av landet får vykort inför Anna-dagen som ju då som nu inföll den 9 december. I de breda folklagen betydde vid sekelskiftet födelsedagarna mycket litet, det var namnsdagarna man kom ihåg och det var då man gratulerade. Och det naturligaste sättet att hylla var med ett vackert utsirat vykort. Även om gratulanten bodde i samma by eller rent av på samma gård.

Oscar II avled en söndagsmorgon. Avstämplingarna berättar sålunda också för oss att det trägna arbetet med att ta emot, behandla och befordra post i den tidens Sverige upprätthölls alla veckans dagar – inte bara i Stockholm eller Uppsala utan också i Forserum och Sparreholm, Hjo och inom järnvägarnas ambulerande postkupéexpeditioner.

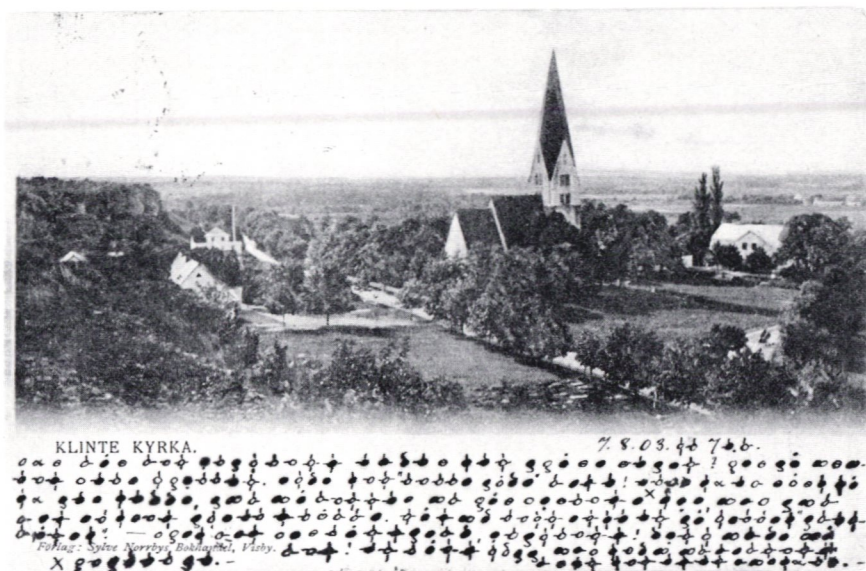
Hisnande hemligheter

Under sommaren 1987 visades på Postmuseum en tillfällig utställning »Vykort under 100 år». Den anslöt sig till det svenska vykortets (troliga) 100-årsjubileum och kom att tilldra sig glädjande stort intresse från allmänhet och massmedia. Säkert kom den att stimulera åtskilliga till ett mer eller mindre systematiskt kortsamlande. En dominerande del av det material som visades där kom från Göran Heijtz' väldiga samlingar. Där fanns allt från 100-åriga vykortspionjärer till dagens reklamkort med pop-stjärnor och seriefigurer.

I denna högklassiga och breda exposé över fenomenet vykortet fick författaren av dessa rader nöjet att bidra med eget material i tre ramar. Min lilla samling omfattade ett garanterat smalt och förbisett vykortstema som jag kallat »Chifferkort». Här är orden, budskapet, viktigare än motivet.

Det hände ibland att man vid sekelskiftet valde att chiffera sina förtroligaste meddelanden. Säkert gav det en kittlande samhörighetskänsla åt korrespondenterna samtidigt som vi anar närvaron av en eller annan konfunderad och nyfiken brevbärare. Dessa folkliga chiffersystem är av många olika typer, men gemensamt för dem är att de är fullt möjliga att lösa. Det kräver ibland avsevärd tid och koncentration men går oftast rätt smidigt.

Ursprungligen hade jag hoppats att på detta sätt avslöja politiska eller kriminella anslag men ur sensationssynpunkt har resultatet blivit något magert. De framlockade hemligheterna mellan de unga tu – det är nästan alltid ett par unga tu – består huvudsakligen av snälla om än en aning överspända och stereotypa yttringar av outsläckt kärlek och tillgivenhet. De har dock en tidsfärg som är omisskännlig och emellanåt känns äkta och gripande.

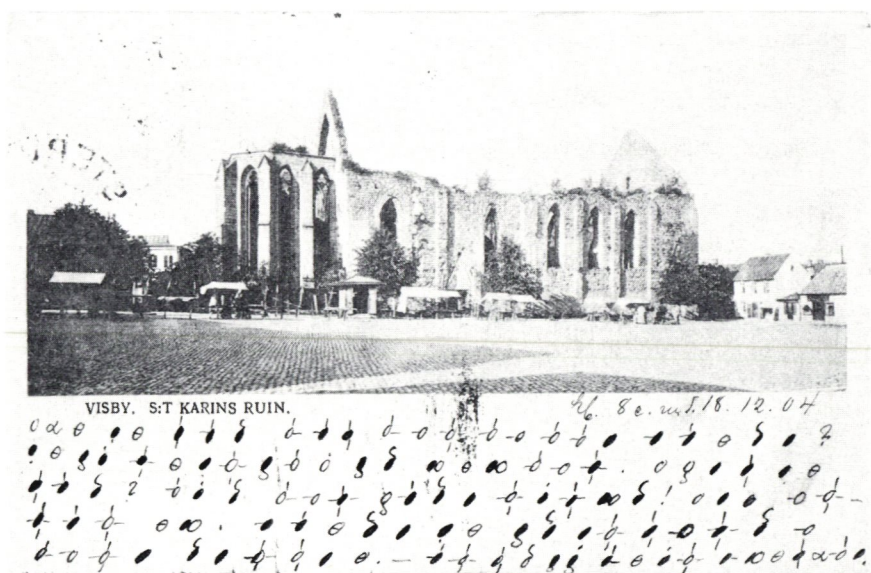

... Blir du ej rörd då du ser detta som påminner om vår härliga vistelse där och som jag aldrig skall glömma ...

Sedan min lilla chifferkortsamling visats på Postmuseum har jag utökat den med några nyförvärv. Här ingår bl a en grupp om tre kort med samma avsändare och mottagare. Dessa krypterade vykort är skrivna 1903, 1904 och 1906 och vi kan utgå från att de endast är bevarade fragment av en ursprungligen större korrespondens. Avsändare är fröken Cordula, ett kvinnonamn som inte var särskilt vanligt ens kring sekelskiftet. I en av brevtexterna använder hon emellertid sin korta men gåtfulla pseudonym Bodd. Mottagare av korten är löjtnanten Bengt. I två av texterna tilltalas denne kärve krigsman med sitt tämligen överraskande kärleksnamn Berta.

Chiffret är av en ovanlig typ, helt ny för mig. Tecknen liknar noter eller kanske, något vanvördigt, grodyngel bestående av fyllda eller ofyllda cirk-
lar med utskjutande streck eller svansar.

Texten på det äldsta kortet, daterat Stockholm 7 augusti 1903, är sällsynt
fyllig för att vara ett chiffrerat vykortsbudskap. Särskilt med tanke på att
den pressats in på ett vykort av den gamla typen där meddelandet måste
samsas med bilden. Det fotografiskt återgivna motivet visar en verklig vy,
en utsikt över Klinte medeltidskyrka och dess omgivningar på Gotland.
Cordula skriver: »Hur mår min älskling efter den långa resan? Var så orolig
hela kvällen. Akta din lilla söta mage! Blir du ej rörd då du ser detta som
påminner om vår härliga vistelse där och som jag aldrig skall glömma.
Något liknande en så kallad smekmånad. Hvad jag har det långsamt, äls-
kling! Tänk ofta på mig! En lång kyss och en dito omfamning från din egen
Cordula.»

... Är så gräslöst orolig. Hvad är det? Låt mig veta något! Har ingen ro ...

Det andra kortet är sänt från Västervik 18 december 1904. Texten här är
kortare. Vi lyssnar till ett bitterljuvt och mycket oscariskt staccato: »Hur
är det med min lilla Berta? Är så gräslöst orolig. Hvad är det? Låt mig få
veta något! Har ingen ro. Berta är ständigt i mina tankar. — En kyss från
Cordula.»

Det tredje kortet med »grodyngelschiffer» har liksom de två övriga en vy från Gotland. Det är avstämplat i maj 1906 och är ett vykort av modern typ, meddelandet skrivs på den tudelade adressidan. Det innehåller textavsnitt både i chifferform och i klartext vilket är rätt vanligt. Den hemliga delen av innehållet lyder: »Du min egen lilla älskade Berta. Tack för brefven som gjort mig så glad! Du älskling, ack om jag kunde komma till dig på kvällarna kl 8! En stor kyss från din egen Bodd.» Som ett PS fortsätter på bildsidan i klartext: »Sänder i kväll det du bad om,» varpå fröken Cordula alias Bodd diskret valt att chiffera innehållet i paketet: »byxorna.»

Vykortet som färskvara

De avslöjade chifftertexterna förändrar inte historien. Vi får nöja oss med att de ger en autentisk och doftrik atmosfär av sin tid. Däremot kan de, oavsiktligt, ge oss en handfast demonstration av praktisk postal verksamhet. Kring sekelskiftet bars posten i Stockholm ut sju gånger om dagen, något mer sällan om söndagarna. Breven eller vykortet blev närmast prisbilliga telegram. Jag har flera chifferade kort med texten »Möt mig i kväll på det vanliga stället». Var man någorlunda tidigt ute kunde man skriva och

Badliv i Mölle ca 1911. Fotograf Peter P Lundh.

... Resultat af förmiddagens promenad ...
Okända herrar förevidade av okänd fotograf i Göteborg 1909.

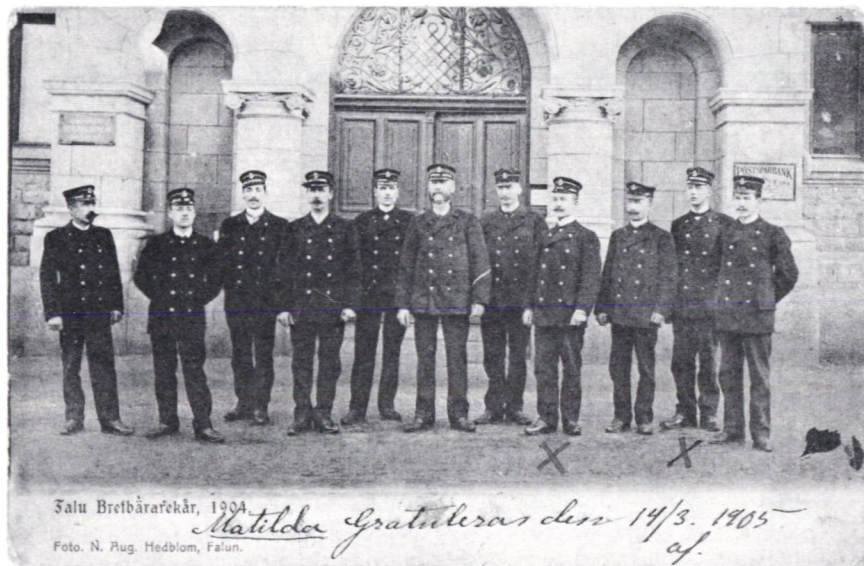
posta sitt vykort på morgonen och få mottagarens svar i sin brevlåda på eftermiddagen. Eller stämma träff med honom eller henne på en särskild plats senare på dagen.

Orden i brevet eller på kortet kunde vara rykande färska och det kunde också vykortets bild. Fotograferingskonsten hade vid seklets början nått dithän att bilder kunde exponeras och kopieras på papper med en hastighet som närmar sig våra dagars polaroidbilder. Det finns exempel på fotografer som påpassligt förevidade lokala katastrofer som trafikolyckor eller eldsvådor. De kunde sedan sälja de färdiga vykorterna till åskådarmassorna som

flockades kring platsen bara en eller annan timme efter det att olyckan skett. I Mölle gick fotografen Peter P Lundh omkring och dokumenterade det för sin tid extravaganta badlivet, berömt och beryktat i hela norra Europa. Efter ett snabbt återtåg till mörkrummet kunde han återvända på eftermiddagen med en bunt färdiga vykort i handen. Efterfrågan var stor trots att korten var rejält mycket dyrare än vykort i allmänhet. Lundh tog hela 45 öre styck för sina. Envisa rykten visste berätta att han blivit miljonär på sina badbilder. De blomstrande gemensamhetsbaden kring Mölle och Kullen upphörde vid 1:a Världskrigets utbrott sensommaren 1914.

Det fanns också amatörer med resurser och sinne för tekniska nymodigheter. Jag har ett kort som visar två fryntliga herrar kisande mot den bleka vintersolen i lä vid en omsorgsfullt huggen stenfot i Göteborg. Kortet är litet flammigt och bär spår av hastig kopiering. Texten bekräftar – »Resultatet af förmiddagens promenad. Speciella hälsningar från den tredje (fotografen).» Det är poststämplat i Göteborg den 25 januari 1909 och nådde säkert mottagaren i Örebro före kvällen.

Det Kungliga Svenska Postverket var en väldig armé vars fotfolk utgjordes av horder av brevbärare. Det var en samvetsgrann och yrkesstolt grupp. En anställning inom Postverket var för många ett socialt lyft och personalomsättningen var liten. Glädjande nog hände det någon gång att dessa Mercurii efterföljare odödliggjordes som vykortsmotiv.

Falu brevbärarkår 1904.

Bilder från Falun

Sekelskiftet var en tid av storslagna byggnadsprojekt. Bankpalats, officersbyggnader och kaserner, länsfängelser och posthus växte upp som svampar ur jorden. I Falun invigdes det nya Posthuset i februari 1904 och samtidigt lät man, på personalens initiativ, tillverka en serie vykort. Motiven utgörs dels av personalen själv men också av interiörer av den nya paradbyggnaden med dess dagliga arbete. Överskottet från vykortsförsäljningen gick till postvaktmästarnas (brevbärarnas) fond »för gemensam trefnad».

Falu Brevbärarekår 1904 visar tio prydliga gossar grupperade som ett gammaldags fotbollslag kring sin målvakt. I detta fall förste postvaktmästaren Johan Adolf Mårtensson med guldträns på rockärmen som tecken på sin värdighet. Avsändare är två av mannarna i gruppen. De stolta kryssen under brevbärarna Alfred Konstantin Stocke och Erik L. Östlund (en yngling, ännu inte iklädd de obligatoriska tjänstemustascherna) markerar här inte det sedvanliga »Här bor jag» utan fastmer »Här står jag!»

Men Falun hade också mycket annat att bjuda på. Staden hade börjat kvickna till efter sin Törnrosasömn. På 1600-talet hade den varit rikets näst största stad men en allt mindre lönsam gruvhantering hade reducerat dess forna betydelse. Vid början av vårt sekel hade den börjat omvandlas till en expanderande tjänstemannastad med seminarium och lasarett. Den gamla Gruvliga delen av stan ställdes mot den nya villastaden på den Ljувliga sidan av ån. Selma Lagerlöf hade flyttat hit och det var här hon bodde då hon 1909 tilldelades Nobel-priset i litteratur.

Utsigt från Kristine kyrktorn: Kopparbergs kyrka, folkskolan, idiothemmet och cellfängelset.

Det var således en stad i utveckling som på ett vackert kolorerat vykortspanorama kunde vägleda sina besökare till gamla och nya sevärdheter: – Utsigt från Kristine kyrktorn: Kopparbergs kyrka, Folkskolan, Idiot-hemmet och Cellfängelset.

Falu-ån är en rätt obetydlig vattenväg vars berömmelse väl närmast är begränsad till staden med omnejd. Dess asfaltssvarta, stillastående vatten inbjuder vare sig till badliv eller fiske men ån utgör en intressant och tydlig skiljelinje mellan två stadshalvor av sinsemellan mycket olika karaktär. Emellanåt svämmar den långt över sina breddar. Efter vårflo den 1916, utanför ramarna för denna oscariska översikt, ser vi på bevarade vykort hur de goda Falu-borna rör omkring i ekor mellan husen kring Fisktorget likt i ett sannskyldigt Nordiskt Venedig. Nästan lika sydländskt, ehuru snarare skånskt, klingar stavningen på det här avbildade kortet: »Utsigt öfver Falu åu.»

Den oscariska eran kunde visa prov både på högstämd romantik och idealitet likaväl som nyktra och praktiska överväganden. Stadsparken i Falun var den växande stadens stolthet. Motiv från den återkommer ständigt bland vykorten från seklets början. Parkens centrum och hjärta var då som nu den imponerande Ankdammen med kaffeserveringen Ryggåsstugan. Till sommarbesökarna erbjöds den vackra och stämningsfulla vykortsvarianten med det roende paret.

Utsigt öfver Falu åu

Axel Lidmans Boktryckeri, Falun.

Utsigt öfver Falu åu.

Stadsparken i Falun – i sommardräkt ...

*Godt nytt år tillönskas Eder
alla hemmavarande af
Hanna!*

... och i vintervila.

Försäljningsresultatet var så lysande att man valde att behålla kortet även för midvinterpubliken. Med ansenliga mängder tackvitt och tidens skickliga retuschörer åstadkom vykortsförlaget med lätthet en mustig vinterstämning med drivor av snö och spegelblank is! Ett foto blev två bilder.

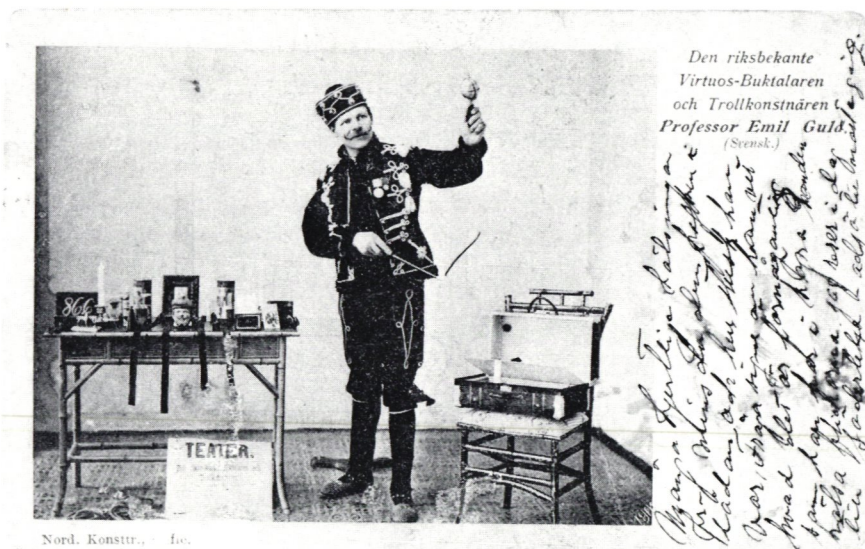
Vykortsvaria

Dalarna får stå i centrum också på nästa bild. Det illa medfarna vykortet visar »Sveriges minste man, Adolf Jansson från Dalarna.» – »Som har förevist sig i Mora» har kortskrivaren noterat längst ned. Vi får väl anta att den ovanligt lille mannen i sin guldsmidda uniform sålde detta och liknande kort på de platser där han »förevist» sig. Kanske reste han med en impressario eller agent som skötte försäljningen av minnesföremål?

Sveriges minste man, Adolf Jansson från Dalarna (som har förevist sig i Mora).

Bilden på Adolf Jansson från Dalarna får mig alltid att undra om inte hans naturliga pendang från samma tid har upphöjts till vykortsmotiv. Jag tänker på Gustaf Edman från Bors socken på Gotland. Denne var med stor säkerhet den resligaste svensk som någonsin funnits. Han mätte 245 cm och måste ha väckt en ofantlig uppmärksamhet varhelst han visade sig. Gustaf Edman levde mellan 1881 och 1915. Han avled i Oskarshamn. Tyvärr har jag inte funnit några ytterligare uppgifter om hans person lika litet som jag sett honom återgiven på vykort. Möjligheten finns ju att han var bekant med sin motpol och samtida Adolf Jansson. Kanske de rent av turnerat tillsammans?

Vykortet som samtidsdokument: »Den riksbekante Virtuos-Buktalaren och Trollkonstnären Professor Emil Guld. (Svensk.)» Vykort från ca 1903.

Den oscarianska epoken sammanföll i huvudsak med den victorianska. Vykortsbilderna utmanar sällan det passande och anständiga. Hovfotografen Lundh i Mölle rörde sig skickligt vid gränsen i sina badbilder (hur påpälsade de än kan tyckas vara). Typiskt nog uppträder hans närbilder främst i periodens slutskede, i en brytningstid mot ett Världskrig och en ny tid. Men det fanns enstaka andra vykort som provocerade, även om man fick lägga ned en hel del möda på att upptäcka det otillåtna.

Vykortet som dramadokumentation: »Det av Ax i 11 år innehavda torpet. Bilden visar utseendet den 24 Maj, då i närvaro av Länsman och fjerdingsmän utkastningen verkställdes.» Vykortet postbehandlat 14 februari 1909. Den uppmärksammade vräkningen bör ha inträffat i maj 1908, sannolikt i Kronobergs län i Småland.

Redan 1902 läser vi en notis i Stockholms tidningar under rubriken Magdans inför rådhusrätten: »Innehafvaren af Stockholms Pappershandel i nr 28 Jakobsgatan Edvin Carlson har af Stockholms rådhusrätt dömts att böta 100 kr för det han i sin butik hållit till salu brevkort som ansetts vara för sedligheten sårande. Det kort som närmast föranledde åtalet framställde en högst obetydligt klädd odalisk, och om man höll kortet mot stark dager eller ljussken och rörde detsamma på ett visst sätt, så utförde odaliskan på ett ganska »naturligt» sätt en s k magdans, liknande den som de egyptiska danserskorna i verkligheten utföra. Hr Carlson som icke anser magdans osedlig, ämnar öfverklaga rådhusrättens utslag.» – Jag har aldrig haft förmånen att se det lagförda vykortet. Kanske brände man upplagan? Det är också obekant hur det gick med hr Carlsons planer att överklaga domen och det ansenliga bötesbeloppet som motsvarar 25 gånger så mycket pengar i våra dagars penningvärde.

En vykortsepok och dess frankotecken. Sekelskiftets svenska frimärken och det svensk-norska unionsvapnet.

Dessa strödda reflexioner kring nyckfullt valda bilder har velat visa något av den mångfald som finns bland de äldre svenska vykortet. En lämplig slutpunkt kan vara det hyper-oscarianska kortet som avbildar riksvapnet och sekelskiftets kurserande frimärken. Eftersom det är ett vykort med flera dimensioner är det ett välkänt och populärt objekt både för frimärksintresserade och vykortsentusiaster.

Det är framställt i naturliga färger och påkostat relieftryck av det stora vykortsförlaget Ottmar Zieher i München. I centrum kan finnas olika stadsvyer, det finns också varianter med mittpartiet otruckyt. Kortet som visas här är tillverkat före 1903. Vi noterar att den sist framställda oscarsvalören, 8-öringen, inte finns med. Sedan den kommit ut i samband med att Centralposthuset i Stockholm invigdes den 27 oktober 1903 kompletterades vykortsbilden med den valören i kommande upplagor. De gamla vykortet förnekar sig inte – de är fantastiska dokument över en epok och dess förändringar.

KÄLLFÖRTECKNING:

Heijtz, Göran: Vykort under 100 år. Utställningskatalog för Postmuseum, Stockholm 1987.
Lindorm, Erik: Oscar II och hans tid 1872–1907, Stockholm 1979.
Olsheden, Jan och Olsson, Stellan: Vad gjorde Farfar i Mölle? Stockholm 1967.
Värdefull hjälp har vidare givits av Marianne Larsson, Postmuseum.